

Workshop 6: Financiële markten

Probleemstelling¹

Van financiële crisis naar groene economie

De financiële crisis toont in heel Europa haar ongrijpbaar en ontwrichtend karakter. Een combinatie van systeemfouten, tomeloos risicogedrag van financiële instellingen en regelrechte paniek op de markten bracht ons financieel systeem buiten evenwicht. Op korte termijn kon de overheid niet anders dan de meubelen zo goed als mogelijk redden. Op lange termijn kan ze de gebeurtenissen aangrijpen om betere financiële instellingen te creëren. Maar hoe doet ze dat en wat verwachten andere belanghebbenden? Na een korte schets van de crisis, gaat deze briefing paper in op drie kwesties: regulering en eigendomsstructuur van financiële instellingen, rente korting op groene kredieten en de krachtenbundeling tussen maatschappelijke actoren die met de bankwereld te doen hebben. In ieder van die drie domeinen formuleren we een vraag die de discussie in de workshop op gang kan brengen.

De neergang van voodoo finance

De financiële crisis is overgewaaid uit de VS. Financiële instellingen bakten er daar niets van. Jarenlang maakten ze torenhoge winsten met risicovol gedrag. Ze verstrekten slechte leningen en bedachten ondoorzichtige producten om die rommelkredieten in weg te stoppen. De opwaartse spiraal in de bankwereld had weinig te maken met de reële economie. Wall Street kwam in de ban van *voodoo finance*. Bankieren stond synoniem voor ondoorzichtige bezweringsrituelen van beurskoersen. Uiteindelijk kwam iedereen er op uit dat er geen vaste grond zit onder de geboekte megawinsten. Door de genomen risico's te herverpakken in complexe financiële instrumenten zijn ze niet verdwenen. Ze zijn er ongrijpbaar en onbeheersbaar door geworden. De risico's hebben zich verspreid over het hele financiële systeem en verzieken de balans van talrijke banken en verzekeraars.

Kettingreacties en regelrechte paniek brachten verschillende van die financiële instellingen in de problemen, ook in België en Nederland. De nationale overheden spanden in allerijl een vangnet onder de epileptische banken en verzekeraars. De Belgische en Nederlandse regering pompten elk al 20 miljard in de sector. Wereldwijd loopt het bedrag van steun op in de duizenden miljarden. Maar door belastinggeld aan de noodlijdende banken te geven, lijkt de overheid met de spons over het onverantwoord gedrag van de financiële instellingen te gaan. Sommige banken trokken naar het gokfeestje met het geld van hun klanten en komen nu berooid terug. De put die ze aan hun casinobezoek overhouden, vullen met belastinggeld lijkt absurd. In goede tijden houden beursgenoteerde bankreuzen enkel rekening met hun aandeelhouders, in slechte tijden verwachten ze dat iedereen met hen rekening houdt. Als we de rollen willen omdraaien dan moeten we kijken naar de verzuchtingen van andere *stakeholders* bij financiële instellingen zoals de spaarders, werknemers, kredietnemers, het leefmilieu of de belastingbetalers.

¹ Met dank aan Mathias Bienstman, campagnevoerder NGO Netwerk Vlaanderen

Belang bij andere banken

Een tijd voor de escalatie van de kredietcrisis verscheen er op de Vlaamse televisiezender Eén de panorama reportage *Bankgeheimen*. In de documentaire werd het beleggersadvies van enkele financiële groepen onder de loep genomen. *Bankgeheimen* toonde aan dat heel wat banken klanten toeleiden naar producten die ongeschikt zijn maar waarop de bank goed verdient. Ex-personeelsleden klaagden openlijk dat de verkoopsdoelstellingen van bankproducten steeds zwaarder doorwegen in het advies aan de klanten. De reportage *Bankgeheimen* bracht slechts één wanpraktijk tegenover spaarders in beeld: de verkoop van misleidende bankproducten. Maar het kan erger: door de kredietcrisis kunnen sommige spaarders niet meer aan hun geld, of zijn ze er een deel van kwijt. Het is een inbreuk op de belangrijkste verwachting van spaarders: dat ze hun bank kunnen vertrouwen. Als dat vertrouwen wegvalt, wankelt het economische systeem. Andere problemen in de service zijn de overkreditering van kwetsbare klanten of het doorrekenen van verborgen kosten. Ook de gebrekkige dienstverlening, onder andere in de armere wijken van onze grootsteden, verdient aandacht. In sommige wijken staan bankklanten tot op straat aan te schuiven. De weinige bankkantoren houden er maar enkele loketten open terwijl veel oude mensen en allochtonen daar net nood aan hebben. Maar dienstverlening aan 'trage' klanten kost geld.

Stabiele werkgelegenheid in de financiële sector is een andere verzuchting. Financiële instellingen namen onnodige risico's, waardoor ze nu moeten besparen, fusioneren of de boeken neerleggen. Er staan tienduizenden jobs op de helling waarschuwt UNI Finance, de vakbond van bankpersoneel. Citibank alleen al schrapt wereldwijd 50.000 jobs als gevolg van de crisis. Vakbonden in de banken pleiten ervoor dat jobs gewaarborgd worden, de beloningssystemen voor het personeel worden herzien en ze tenslotte meer betrokken worden bij het beleid van hun ondernemingen. Een bijsturing van het beloningssysteem zou ervoor zorgen dat de stimulus om risico's te nemen bij het bankieren, wat wegvalt.

Een derde groep betrokkenen die opgeschrikt wordt door de kostenbesparing in de financiële sector zijn de kredietnemers. Het wordt steeds moeilijker of duurder om een lening te krijgen, zeker voor grote of risicovolle projecten. Zo'n *credit crunch* smoort de economische activiteit in de kiem.

Een vierde groep stakeholders is eenieder en al wat de gevolgen ondervindt van schadelijke investeringen. Twee Zembla TV-reportages brachten de problematiek confronterend in beeld. In *Het clusterbomgevoel* werd onthuld dat Nederlandse pensioenfondsen beleggen in wapenbedrijven die clusterbommen en landmijnen produceren, en dat ze investeren in bedrijven die het milieu schaden of de arbeidsrechten schenden. De reportage joeg een schokgolf door de Nederlandse publieke opinie. Verschillende pensioenfondsen stuurden hun beleggingsbeleid bij. Maar enkele maanden later kwam de Zembla reportage *Bankgeheimen* op televisie. Die toonde aan dat het geld van banken, en zelfs dat van goede doelen, bij gelijkaardige ondernemingen terecht komt. Uit het onderzoek van de NGO Netwerk Vlaanderen blijkt dat die problemen bij de grootbanken nog lang niet verholpen zijn.

Tenslotte is er de belastingsbetaler. De afgelopen maanden bleek dat het voor ons allen uitmaakt hoe het er aan toe gaat in financiële instellingen. Want als het fout loopt doordat de sector te grote risico's neemt, moet de belastingsbetaler uiteindelijk de rekening betalen.

Van regulering naar nationalisering in de financiële sector

Moet de overheid er met regulering voor zorgen dat de banken meer rekening houden met al deze stakeholders (spaarders, werknemers, kredietnemers, het leefmilieu en de belastingsbetaler), of moet er eerder iets veranderen in de eigendomsstructuur van banken en andere financiële instellingen?

Al jarenlang luidt de neoliberale mantra dat er in de financiële markten niet valt in te grijpen. Maar op het hoogtepunt van het financiële tumult toverden verschillende regeringen razendsnel een verbod op *short selling* uit hun mouw. Met dezelfde regulerende daadkracht kunnen ze de even schadelijke belastingsparadijzen, aasgierfondsen of losgeslagen voedselspeculanten het leven moeilijk maken. Ook kan ze schadelijke investeringen aan banden leggen. In België bestaat er een wet die investeringen in controversiële wapens verbiedt. Die zou kunnen uitgebreid worden zodat ook investeringen in dictaturen, arbeidsrechtenschendingen of milieuschade worden verboden. De financiële sector kan dan geen geld meer verdienen met beleggingen in de oliewinning in Birma, gedwongen kinderarbeid in Oezbekistan of giftige mijnbouw in Indonesië.

Maar kan regulering vat krijgen op alle problemen die voortkomen uit de hang naar snelle winsten in de bankwereld? Een beursgenoteerde financiële instelling wordt er door marktkrachten niet alleen toe aangezet winst te maken, die winst is best hoger dan die van de concurrenten. Als één bank een winstgevende, maar risicovolle praktijk ontwikkelt in de marge van de wetgeving – zoals het herverpakken en doorverkopen van rommelkredieten – volgen anderen vlug. Die vaststelling stemt sommigen pessimistisch over de mogelijkheden van regulering. Ze zien meer heil in een andere eigendomsstructuur voor financiële instellingen. Daarbij is de impuls om snelle winsten te maken minder aanwezig. Voorbeelden zijn niet genoteerde (ethische) banken, coöperatieve financiële instellingen of banken in overheidshanden. Bij deze banken zou de structuur van hun aandeelhouderschap, of de vertegenwoordiging van klanten en werknemers in het bestuur, ervoor zorgen dat stabiliteit op lange termijn eerder dan winst op korte termijn wordt nagestreefd.

Bankieren voor verandering

Andere banken zijn een noodzaak. Maar ze volstaan niet om de actuele uitdagingen aan te gaan. In plaats van op een economische depressie zouden we op een ecologische economie moeten afsteveneren. Aanhangers van een Green New Deal pleiten daarom voor een nieuw investeringsprogramma dat de economie moet aanvuren en groene jobs creëren.

De uitdagingen voor heel wat welvaartstaten zijn gekend. Ze hebben een economie nodig waarin er genoeg mensen aan de slag zijn zodat de oplopende kosten van het onderwijs, de gezondheidszorg of de pensioenen kunnen worden gedragen. Tegelijk moet die economie rekening houden met ecologische grenzen, en daarvoor op korte termijn een drastische omschakeling ondergaan in het gebruik van energie en grondstoffen. Nu de financiële crisis riskeert te resulteren in een economische depressie loopt niet enkel de eerste doelstelling gevaar. Een fout opgevat overheidsbeleid om de groei terug aan te zwengelen kan ecologisch nefast zijn. Blindelings investeren in de zware industrie of de transportinfrastructuur lijkt niet opportuun. Wel moeten er miljarden vrij gemaakt worden voor de creatie van groene jobs en de omschakeling naar een ecologische economie.

Over het inzamelen van dat investeringsgeld en de vorm waaronder die investeringen moeten gebeuren, circuleren diverse voorstellen. Vaak wordt er vanuit gegaan dat de investeringen deels door de overheid gebeuren en dat aan voordelige voorwaarden zoals een lagere rente. Maar als de overheid geld bijsteekt, moet daarvoor een democratisch draagvlak zijn, en gaat ze in het rood tenzij er nieuwe belastingen worden geheven, of er elders wordt bespaard. De discussie over de Tobin-Spahn taks, een belasting voor grote vermogens of *wind fall* taks bij energieproducenten of financiële instellingen die de crisis door overheidshulp overleven, laat daardoor terug op. **Hier zijn de cruciale vragen: hoe kan het bankwezen een rol spelen in de omschakeling naar een ecologische economie? Hoe kan de overheid ervoor zorgen dat er geld voor deze omschakeling wordt vrijgemaakt? Kan het belasten van bepaalde praktijken hiervoor het nodige geld opleveren, en welke praktijken kunnen dat zijn?**

In Nederland bestaat bijvoorbeeld de regeling groenfondsen. Het is een spaar- en kredietsysteem met rentekorting dat langs de klassieke banken loopt, maar waaraan de overheid bijdraagt. Het leidt ertoe dat er spaargeld wordt ingezameld om goedkope kredieten te geven aan groene projecten. Doordat de overheid bijdraagt, doet de spaarder of belegger er geen slechte zaak aan. In verschillende andere landen lopen er gelijkaardige projecten waarbij de overheid voor bepaalde groene investeringen de rente naar beneden tracht te brengen. Soms neemt ze zelfs de hele kredietverlening over, zoals bij het Belgische Fonds ter Reductie van de Globale Energiekost (FRGE), dat via lokale entiteiten rentevrije leningen geeft voor energierenovaties. Maar veel van deze initiatieven staan nog in hun kinderschoenen. Om aan de miljarden budgetten te geraken die echt nodig zijn voor een snelle transitie naar een ecologische economie, lijkt er een sprong vooruit in het ambitieniveau nodig.

Krachtenbundeling voor een andere bankwereld

Een laatste kwestie die van belang is in de omvorming van de financiële sector is hoe verschillende georganiseerde actoren zoals consumentenorganisaties, het bedrijfsleven, vakbonden, NGO's en actiegroepen tot een gemeenschappelijke progressieve visie kunnen komen voor de bankwereld. Iedere poging om de financiële wereld te veranderen, zal moeten voortbouwen op een brede coalitie die geïnspireerd wordt door zo een visie. Maar daarvoor is een analyse nodig die ingaat op noden van de verschillende belanghebbenden, en tegelijk een antwoord biedt op hoe banken de omschakeling naar een ecologische economie kunnen ondersteunen. **Bestaat er al een wervende visie waarrond deze brede coalitie gevormd kan worden? Wat voor organisaties zijn in staat om deze verandering op lange termijn te dragen?**

Tot slot

Voodoo finance, schaduwbakieren, financiële hocus pocus, casinokapitalisme, aasgierfondsen of herverpakte rommelhypotheken. De nieuwe woordcombinaties die ons inzicht moeten verschaffen in de werking van de bankwereld hebben één iets gemeen: ze roepen meer associaties op met de 'Ndrangheta, de Cosa Nostra of andere maffia bendes dan met de vriendelijke bankier om de hoek. Net zoals maffiapraktijken floreren als de staat afwezig is, zo ook heeft de vrijgeleide voor de financiële sector een klimaat van angst en onzekerheid gecreëerd. Of, hoe en onder welke vorm de democratische controle zal terug komen, ligt momenteel nog open.

Moderator: Kees Hudig